

НАРЕДАТА НА ЛЕВСКИ – ИСТОРИЯ, ФАКТИ, ПРИНЦИПИ

*Велислава Дърева**

1.

Не знаем точно кога Васил Левски създава *Нареда на работниците за освобождението на българския народ*. Обикновено сборниците с документалното наследство на Левски датират *Наредата* така: „1871 г., септември, преди 29, България“. Ориентир е писмото на Левски, изпратено от Ловеч на 29 септември 1871 г. до Данаил Попов в Турну Мъгуреле. (По-сетне ще се върна към това писмо.)

Датата 29 септември е важна – предстои събрание в Ловеч, определен от Левски за център на Вътрешната революционна организация (ВРО). На това събрание ВРО трябва да обсъди *Наредата*, която е проект за Устав на Българския революционен централен комитет (БРЦК). Към 29 септември революционните комитети, БРЦК и войводите вече обсъждат *Наредата* и изпращат своите бележки на Левски.

Според мен има по-точни „маркери“ от писмото до Данаил Попов.

а) Първият „маркер“ е писмото на Левски от **20 юни 1871 г.**, в което отговаря на Райчо Попов (Попхристов) в Плоещ.

Защо?

От април до септември 1871 г. Левски е в постоянно движение, прави събрания, гради комитетската мрежа, събира пари за оръжие, среща се с влиятелни и заможни българи, пътува до Букурещ и Цариград.

И междувременно води остра полемика със сепаративната група в Плоещ, която се опитва да всее раздор между Левски и Каравелов, сиреч – между ВРО и БРЦК, между българите в

* Публицист.

България и българите в емиграция – занимание колкото традиционно, толкова и гибелно.

Георги Живков, Теофан Райнов, Райчо Попов, Иван Кършовски и още неколцина от този кръжец гледат пренебрежително на ВРО, наричат обиколките на Левски „гламаво захващане“, не зачитат ни демократични принципи, ни вишегласие. И обещават гръмко да изпратят свой проект на устав. Не изпращат и половин ред, ако не броим устните „указания“. Обещали, но не изпълнили. И не само не изпълнили, ами пишат гневни писма до Левски, щото изпълнил, без да е обещавал, и обвиняват него, Левски, в своеволие...

Писмото от Пloeц не е запазено. От отговора на Левски разбираме неговото съдържание. Левски е безмилостен: накастря ги жестоко, че заради техните неразбории делото върви „като жаба през угар“; че е изгубил една година да се разправя с техните „маскарлъци“ и „дърти интриги“; че както са я подкарали, ще дойде време „и на дуел да са поканат“; нарича техните работи „говна и помия“ и „убийство за народът ни!“. Въпреки това няколко пъти призовава „да вървим всички наедно“ и напомня императивно, че всичко трябва да се решава „по вишегласието“ и с участието на ВРО.

Ето откъслек от това писмо:

„Нали доход нарочно из Българско да ви представа народното мнение на простият и на ученият ни народ в Българско! Върху което цела година мнения давахме, нали сте вия горните! Помните ли всичките си думи? Които аз ги имам и забелязани, и срещу които съм противостоял...

Пък сега дето ма викате, нема за какво да дода, според както ви гледаме за сега писмото, че вия нищо незнайте от работите ни в Българско до днес и какво работим! В което се заключава моето и общото мнение в Българско...

Стига вече на таквиз недоразумения, зависти и укори, че е срамата вече и от циганите! На думи да не гледаме, но на работа.

Бележите ми в писмото си йоще: **как смея да права програма (сиреч Наредата! – б. а.) и печат** с които да ся разполагам в Българско, без да са споразумея с всичките членове в делото! Я кажете ми с две думи, че и ний сме готови да ви кажем от после из едно гърло, по-много гласове из Българско: с кои членове в

делото? Въ Влaшко (*Плоещ – б. а.*) които са днес показвати колко ли сте души?... **Б. Р. Ц. К. е в България, който до като не подпиши, не вършим, разбрахте ли?...**

Чюда ви са на умовете и ще ся чюда като сами са бележите за чюдни пред всеки наш член в България, на Централният ни комитет. Бележите в писмото си с една дума, да няма гламаво захващание (*обиколките на Левски – б. а.*)! А какво по-гламаво от това ви: там да са сабирате 20–50 нека и 500 души, пък аз из България дето ще са пролива кръв, викате мене един, та да решавам работи? За сега не давам глас, защото както ви казах, приемами и отговарями по вишегласие... Тъй кърораво недейте стъпва и да дрънкате, че **тук в България ви бележим досега вашите работи – убийство за народат ни!**“.

б) Въпросът е откога е писмото на групата в Плоещ до Левски? И тук е вторият „маркер“.

В писмо до Данаил Попов от **9 юни 1871 г.** Иван Драсов казва: „Ний тук колкото и каквито известия сме получили виждат ни са противоположни на мнението (*на Д. Попов – б. а.*). Също и в **сегашното Райчево** (*на Райчо Попов – б. а.*) **писмо** срещам друго мнение, или подбор да кажем: мнение на Живкова (*Георги Живков – б. а.*), Райнова (*Теофан Райнов – б. а.*) и дружие (*вероятно „другите“ – б. а.*). **Призовават го** (*Левски – б. а.*) да си доди както и да е, че **имали неznam какво да ся споразумяват**. Ний доколкото сме познали В. Левский той е свършенно на вашето мнение... **Той скоро им не може отговори зачто-то не е тук. Явете им да имат малко търпение за отговор. Писмото ся изпрати до него!**“.

От писмото на Иван Драсов до Данаил Попов разбираме, че преди 9 юни 1871 г. събраните в Плоещ, щото се имат за „по-горни“, привикват Левски и го нападат – как смее той да прави програма и печат! Изобщо – кой си ти, бе!?

в) Има и трети „маркер“. Това е епистоларната дискусия по повод „демократската република“ между Левски и Филип Тотю, от една страна, и Панайот Хитов, от друга. Тази дискусия „върща часовника“ до февруари 1871 г.! По-сетне ще ви запозная с тази кореспонденция (вж. тук част 4-та).

2.

И така: най-късно през февруари – март 1871 г., помежду две събрания, три засади, посред разправиите с кръжеца в Плоещ, в някоя тайна къща, комитетски хан или манастирска килия Левски пише *Наредата*. Още тогава Левски следва своя замисъл – да утвърди пребиваването на БРЦК в България, ВРО да бъде най-пълноценно представена на Общото събрание на БРЦК, уставът и програмата да бъдат приети с вишегласие и след обсъждане с участието на всички комитети в Българско. А до Общото събрание има една цяла година!

По чудо до нас е достигнал единственият оцелял екземпляр, написан от ръката на Левски.

Наредата е разположена на 9 страници, изчислена е като с компютър – по 50–55 реда на страница и по 35–40 знака на ред. Целият документ е 10 300 знака, т.е. 4 компютърни страници – една плътна вестникарска страница.

Всяка страница е разделена отвесно – в лявото поле е текстът, дясното е оставено за бележки, възражения, препоръки, добавки, съгласия и несъгласия. Левски изисква всеки комитет да напише какво приема, какво не приема и какво предлага.

Годината е 1871-ва, България е под турско робство, няма компютри, принтери, ксерокси, вайбъри, месинджъри, електронни пощи и пр. Васил Левски и Ангел Кънчев преписват *Наредата* десетки пъти, за да стигне тя до всеки комитет, а комитетите са вече над 300!

В преписването се включват Данаил Попов, Матей Миткалото, Христо Иванов-Големия, даскалите, писарите и свещениците от комитетите и, разбира се, монасите. В манастирските скрипториуми вместо житията на светците преписват *Наредата* на йеродякон Игнатий...

Запазени са два троянски преписа (от октомври 1871 г. и юли 1872 г.), направени от Васил Бочов, Васил х. Калчов и Илия Белковски, съхранени от Иван Марковски – всички от Троянския комитет. Преписите от Ловеч не са запазени.

Из споменатото писмо на Левски до Данаил Попов, 29 септември 1871 г.:

„Както пишим на Панайота (*Хитов – б. а.*), същото ще пишите от наша стърна на Ф. Тотя. Пращаме Ви два закона (*два ек-*

земляра от *Наредата* – б. а.), единият на Вас и за Д. Ценова (*Димитър Ценович* – б. а.) в Букурещ, гледайте хубаво, което ни намирате за добро, туряйте белешка, па йоще и как! С една дума, каквото намирате за добро да са оттури или притури, бележете накратко и ясно. Като и ще прибързовате та да ни ги испратити, щото **Ц. Комитет, по вишегласието на сичкити членове, най-повече ще гледа вишегласието в Българско и ще проводи да са напечята**“ (*подч. е на авт.*).

Другият закон (*екземпляр* – б. а.) ще проводите на г-на Каравелова. Задължавате са йоще, Вий като го прегледате добре в Т. Магореле да го проводите на Лом, пък от Лом да го испроводат за Пирот и дето познават йоще по-добре. Ще направите труд същият закон да си остани при Вас, пък да припишите от него друг, по същите наши точки и той да са испрати. Питайте в Лом да ви забележат името и презимето на някой от най-добрите ни членове в Пирот, като му опишат физиономията и годините точно, защото подир дългото ни обикаляне ще миним и от там. На същият член в Пирот, трябва да му са предизвести от Лом. Белешкити за в Пирот като щом Ви са пратат от Лом, Вие ще прегледате да ги испроводите по-скоричко до Моратогуллара (*псевдоним на Ловешкия революционен комитет* – б. а.)“...

Левски създава безупречна организация за демократично обсъждане на *Наредата* и задвижва цялата комитетска мрежа, БРЦК и българските войводи. И всички точно спазват неговите указания. От Букурещ председателят на БРЦК Любен Каравелов лично изпраща преписи до комитетите.

„Срещу онова, което одобрявахме, пишехме „да“, а срещу онова, което не одобрявахме, пишехме „не“, казва Никола Обретенов. Най-подробни бележки правят Данаил Попов, Панайот Хитов, Тома Кърджиев, Ангел Кънчев, комитетите в Русе и Троян. Запазени са само бележките на Ангел Кънчев и Панайот Хитов.

През лятото на 1871 г. нарочни куриери разнасят *Наредата* до комитетите. Левски иска лично да чуе комитетските хора, взима колкото екземпляри може да скрие под самара на коня и обикаля от град на град: Троян, Карлово, Клисурса, Копривщица, Панагюрище, Пазарджик, Царацово, Чирпан, Стара Загора, Нова Загора, Сливен, Котел, Беброво, Елена, Трявна, Габрово, Севлие-

во, Сопот, Тетевен, Гложене, Голям извор, Видраре, Джурово, Етрополе, Правец, Орхание (Ботевград), София и се връща в Ловеч.

Навсякъде – събрание и обсъждане на основните начала.

Нито един куриер не е заловен, нито един екземпляр от *Наредата* не попада в турски ръце...

3.

Наредата включва:

А) Преамбюл – *Подбуда и цел*;

Б) Четири глави – *Устройство, Пари, Хора, Оръжие и други бойни потреби*;

В) *13 раздела*: БРЦК – място, структура и членове; длъжностите на председателя, подпредседателя и касиера на БРЦК; събранията – провеждане, гласуване и взимане на решения; частните (*в см. местните*) революционни комитети, техните длъжности и степен на готовност за въоръжени действия; тайната полиция и нейните длъжности; тайната поща; изисквания при приемането на нови революционни дейци; условия за приемането на войводите и техните длъжности, изпит за техните военни умения и познания; общи изисквания към дейците на революцията (*За всекиго въобще*);

Г) *Наказателен закон*;

Д) *Нужно проглашение* с три забранителни разпоредби – никой няма право да представлява българския народ пред другите народности, нито да влиза в каквито и да било уговорки с когото и да било, нито да съставя революционни комитети, нито да издава прокламации и да буни народа без знанието на БРЦК;

Е) И една *Забележка* – този закон е в сила до първата пушка, след което ще бъде заменен с военен закон, изработен от войводите и БРЦК.

Наредата е едновременно програмен и нормативен документ. Прогласява основните цели на революцията и принципите на бъдещото държавно устройство (*Подбуда и цел*).

Левски определя безусловно мястото на БРЦК – „в Българско“ („БРЦК е в България“ – Левски до групата в Пловдив, 20 юни 1871 г.). Дефинира: устройството, принципите, правилата и функционирането на тайната организация; строги изисквания към на-

родните водачи и към всеки един участник в революционен комитет; никой войвода не може да разчита на славното си име, а трябва да положи изпит „по военните науки пред военна комисия“, защото „никой не е приет без изпит“, трябва да има познания по фортификация, да назначи „операционни и комуникационни линии“; наказанията при нарушаване на програмните принципи и правилата на тайната организация.

Левски отрежда *смърт, смърт и смърт* за всеки, който дръзне да издаде народното дело на неприятеля; за всеки предател; за всеки, подкупен от чуждо правителство или частно лице; за всеки, който презре и отхвърли демократската република и поиска да я замени с деспотско-тиранска система; за всеки, който реши на своя глава да вдига бунт; за всеки, който злоупотреби със служебната власт (включително за председателя на БРЦК!); за всеки, който си присвои и най-малка част от поверените му народни пари...

Ако днес приложим *Наказателния закон*, жив политик няма да остане... Само в един случай Левски проявява снизхождение – ако някой в пиянство изкаже нещо, първо ще му се напомни и ако не се поправи – ще бъде отстранен.

4.

Преамбюлът – *Подбуда и цел* – съдържа точно 137 думи. Това е най-краткият и най-бляскавият Манифест на Свободата, писан някога. В 137 думи Левски е предначертал не само бъдещата свободна България, но и бъдещето на Балканския полуостров:

– *обща революция* на Балканите; в раздел IV на *Наредата* изрично е записано прогласяване на *Балканска република*;

– *коренно преобразуване на държавната деспотско-тиранска система*, наложена от турското правителство (Левски не говори за Османска империя);

– възстановяване на българската държава и държавност *на същото това място, което са нашите прадеди със силата на оръжсието и със своята свята кръв откупили*;

– демократска република (народно управление);

– отхвърляне на беззаконието (*правото на силата*) и установяване на силата на правото и законността;

- конституция (*общ закон, който по вишегласието от всичките народности ще се избере*);
- равноправие във всяко отношение – *било в каквото било*;
- права на човека – вероизповедни, етнически, граждански;
- съгласие, братство и съвършено равенство между всичките народности (българи, турци, евреи и пр.);
- и най-сетне – Левски определя бъдещата свободна България с една само дума – ХРАМ, *Храм на истинната и правата Свобода*.

Левски изповядва републиканските идеи, когато в Европа няма ни една република освен миниатюрната държавица Сан Марино (Швейцария е специален случай). Но има една република, която изследователите забравят, или не се сещат, или не разбират, или подценяват, или просто не знаят. Ала Духовникът Левски, йеродякон Игнатий, знае. Това е Света гора, Атон. Монашеската република на духа. На духовната съпротива срещу Злото, както и да се нарича то. Но съпротивата е не само духовна – на 7 януари 1872 г. в Троянския манастир Левски създава първия в света монашески революционен комитет с председател знаменития игумен архимандрит хаджи Макарий. Българските манастири са не само убежища, но и революционни средища.

Още един факт подминават изследователите. През март – юни 1871 г. в Цариград Църковно-народният събор обсъжда и приема Устава на възродената Българска екзархия. Уставът е тъй демократичен, че някои възкликват: „Ние църковен устав ли правим, или конституция на американската република?!“... Не знаем дали Левски познава Екзархийския устав, но демократичните идеи, завладели народностното съзнание, са все същите.

В началото на 1871 г. Левски е записал на стр. 10-а в Тефтерчето: *Слънце – най-деликатен въпрос, т.е. свята република*.

Републиката е оня най-деликатен и важен предмет, който е като център на всичките други наредби; щото като се приеме, води всичките други въпроси след себе си, пише Левски до Филип Тотю на 18 април 1871 г. В същото писмо има един важен детайл. На идеята на Филип Тотю българските революционери да потърсят подкрепа от руския император, Левски отговаря: „[ние] сме уверени, че без друго ще ни помогне, дай Боже да помогне и да

подпише бар за нашата република, ако техните републиканци гонни и наказва до смърт“.

„Всичките други наредби“ и „всичките други въпроси“ определят друго държавно устройство, друга подредба на обществото. Републиката е свята, Демокрацията е истинна, Държавата е независима, славна и свободна. Свободата е Свобода човеческа, Свобода лична, Свобода вероизповедна, Свобода политическа, Свобода гражданска, Свобода народна, Свобода национална.

В *Наредата* Левски не говори за въстание, а за революция. И центърът на тази революция е България, а резултатът – Балканска република. Левски мисли мащабно.

Републиката, този *най-деликатен предмет*, тъй смущава Панайот Хитов, че войводата пише на своя хоругвоносец: „Отдавна съм желал да видя такъвзи закон (*Наредата* – б. а.) и твърде ми драго като го видях, вижда ми ся като слънце пред очите... Направил съм забележаване на „Демократ. Република“... Това ний не трябва да го явявами и печатами, а да го задържим за нас си, защото представете си околностите, сетете ся – та толкова са династическите около нас правителства, които щом чуят речта „Дем. Република“, ще ни очернят пред другите правителства, а още и ще ни спречат в светите предприятия. Ний трябва тайно да утвърдим републиката, а не да ни чуе светът и явно да изповядваме това... Защото в ръцете на династиите е оръжието и тъй могат да ни спрат, щото 100 години и повече да удари надире предприятието ни“ (януари 1872 г.).

Панайот Хитов вижда видимото. Ами да! Крале, князе, царе, императори, канцлери, султани – те управляват! След Великата френска революция монарсите на Русия, Австрия и Прусия сключват „Свещен съюз“, който да брани короната и нейната безразделна власт и да пресича и посича всякакви републикански идеи, всеки републикански повей, мисъл и стремеж. „Свещеният съюз“ ще се разпадне, за да се възроди след Парижката комуна в „Съюза на тримата императори“ (Русия, Австро-Унгария и Германия) с все същата мисия.

„Что са касай за Панайота – пише Филип Тотю на Дякона на 20 февруари 1871 г., – той вече станал български дипломат, с когото като нас хора не са приети от негова светлост. Панайот, брате, е човек висок, следва за Европейските политики и за конфи-

ренците“. В послепис към същото писмо Филип Тотю добавя язвително, че Панайот „не е достоен и цървуля му (на Левски – б. а.) да обърне“...

И цялата тази републиканска дискусия върви от февруари 1871 година! Та кога е написана *Наредата*?! Това е третият „маркер“.

Левски вижда отвъд видимото. Не върви подир чужди „конференции“, нито се влачи подир чужди политики, нито плаче пред чуждите консули, защото „си имаме предначертание“ – свобода и демократска република. Републиката не може да бъде държана в тайна, „за нас си“, нито да бъде утвърждавана скришно от света.

В своите писма Левски говори за правата на човека и *равноправността на всички народности* във време, когато *божествените права на човека са зверски потъпкани*, когато българинът живее в *мъки и гнусотии, най-противни на човечеството и свободата на съвестта*, и носи *жалостното и срамното име роб*. И цялото това *беззаконно и проклето зрелище* стои пред дебелиите очи на *уж свободолюбивите г-да европейци*, които *не чуват нашия презрел глас*, а *напротив – стават учители против нас*.

Левски няма илюзии за „европейските политики и конференции“. Той и едно геополитическо предупреждение ни е оставил: *Кой ли не иска да ги грабне [българите], та да му робуват во веки!...*

5.

Букурещ. 29 април – 4 май 1872 година. Общо събрание на БРЦК.

На първото заседание е съставена комисия, която да напише програмата и да прегледа (в см. да редактира) устава: Каравелов, Левски, Кирияк Цанков и Тодор Пеев. Уставът се състои от 9 глави, Нужно проглашение и Забележка.

На второто заседание според протокола: „Комисията написа програмът и Уставът и ги прочете в същия ден пред представителите и членовете на Ц.Р.Б.Ком.“. Разбира се, Комисията не може за един ден да напише програма и устав, тя работи по вече готови и обсъдени текстове.

На третото и четвъртото заседание БРЦК приема устава с направените „забележки по вишегласие“.

На петото заседание е избран нов БРЦК с досегашния председател („главно лице“) Любен Каравелов и 21 членове. Името на Левски е девето поред – В. Л-ский.

Почти целият текст на *Наредата* е възпроизведен в устава. Почти. От *Наказателния закон* на Левски е отпаднало снизхождението към предателство поради пиянство. По-важното е, че е отпаднало смъртното наказание за този, който презре и отхвърли демократската република и поиска да я замени с деспотско-тиранска система!

В глава IX от устава – „За наказанията“, има добавен текст, безспорно излязъл изпод ръката на Левски: *Ако някой очерни народната ни свобода с нарушаванieto на правото на други народности, също като нас страждущи, и такъв ще се счита за неприятел на Отечеството и ще се наказва със смърт.*

В *Наредата* Левски изрично определя мястото на БРЦК – „в Българско, но именно в кой град е няма да са знае. Насякаде и нийде“. В устава е записано, че мястото на БРЦК „е неизвестно: на всекъде и нигде“. Но не пише „в Българско“!

Нито в устава, нито в програмата ще открием великолепия преамбюл на *Наредата*, този изумителен Манифест на Свободата.

Няма я „демократската република (народно управление)“. Вместо това в програмата, чл. 1, е записано: „Формата на бъдещото управление ще бъде неопределена до онова време, когато българското освобождение стане дело свършено“. Протоколите са лаконични и ние не знаем как е преминала дискусиата, с какви мотиви са отпаднали преамбюлтът и „демократската република“, кой какви позиции е защитавал и кой как е гласувал.

Идеята за Балканска република е заменена с „федерация из свободни земи“ на българи, сърби, румънци и черногорци (чл. 3 от програмата).

Принципите за правата на човека са формулирани в 7 от 10-те члена на програмата – чл. 3, 4, 5, 6, 7, 9 и 10. Без съмнение авторът е Васил Левски. Само два цитата:

Ние желаеме свобода народна, свобода лична и свобода религиозна, с една дума – свобода човеческа, и за това ние же-

лаеме такава съща свобода и на нашите приятели и съседи. Ние не желаеме да владееме над другия, затова и не позволяваме да ни владеят и другите (чл. 7).

Ние не възставаме против турския народ, но против турското правителство и ония турци, които го подкрепят и бранят. С една реч, ние считаме за приятели и сичките народи, които съчувствуват на нашето дело, без да гледаме на вяра и народност (чл. 10).

6.

На 1 май 1872 г. Общото събрание в Букурещ определя Левски за Главен Апостол на цяла България. Според чл. 2 от глава II на устава: „Всекой член на БРЦК, гдето и да бъде, може да представлява всичкия Централен комитет, откак има на ръка едно пълномощно от него“. Единствено Левски получава такава пълномощно от БРЦК, нещо повече – той получава извънредни пълномощия.

На 14 юни 1872 г. Левски получава специално *Упълномощие* от БРЦК, според което „има пълно право и упълномощие от БРЦК да действува на секаде при българите и пред когото и да е от тях за нашата народна работа, която се отнася до освобождението на милото ни отечество България. Същото лице представлява БРЦК в сичко и действията му са неограничени, разбира са, по пределите на уставът. БРЦК има пълно доверие в това лице и за това приканва секи българин, който вече е работник в нашето дело или който ще стъпи в него и въобще сичките българи да му дадат и те пълно доверие, да уважават заповедите му и да са отнасят до него за сека потребност, която са отнася до народното ни дело. Това лице, което има пълно упълномощие от БРЦК, има и пълна власт да привежда в действие сичките ония длъжности, които са предписват от уставът, следователно под които могат да паднат и членовете на Българските частни революционни комитети и ония низки, подли и продадени българи, които противодействуват на нашето народно дело“. Документът е подпечатан с печата на БРЦК.

На 16 юни 1872 г., още докато Левски е в Букурещ, БРЦК изпраща специално Окръжно до комитетите в страната и в емиграция и ги уведомява, че това е „упълномощеното лице“.

Левски има право да учредява революционни комитети, да ги контролира, да следи за спазването на устава, да съди и наказва „ония низки, подли и продадени българи“, да се разпорежда с печата на БРЦК („вехтия“ и „новоповерения“) и с комитетските пари. Всички комитети, Тайната поща и Тайната полиция са задължени да изпълняват разпорежданията на Главния Апостол и да се отчитат пред него, никой няма право да взима решения без негово знание и одобрение.

Главният Апостол има повече и по-широки правомощия от председателя на БРЦК и от целия БРЦК. Левски, комуто е чужда всяка диктатура, всяка тирания, всяка мисъл и амбиция за еднолична власт, който никога не е искал власт, има пълната, абсолютната власт. С която никога и при никакви обстоятелства не злоупотребява. Защото има пълната и абсолютна отговорност за народното дело. Има моралното съзнание за тази съдбовна, чудовищна, нечовешка отговорност.

И никакво изкушение! Никакво желание за всевластие! Никакво самовъзвеличаване! Никакво възгордяване! Левски има пълната власт да отпрати Димитър Общи оттатък Дунава, за да не зловредства. Но не го прави! „Бай Димитър, че е заслужил в много неща за смърт, така е. Но прощава му се, поради простотията му“, казва великодушният Главен Апостол, този ангелогласен йеродякон, този стоик и себежертвеник!

Левски не иска нищо друго, освен да види отечеството си свободно. „Преди да тръгна по тоя път, аз съм се принесъл на Бога!“... За него гибелта за свободата на България не е край, не е гибел, не е тлен. А „святи дар и от Бога венец!“. От Бога и от Народа.

7.

А Наредата е написана някъде през януари – февруари 1871-ва. Преди 150 години... И още не можем да го достигнем. Него. Главния Апостол на цяла България. И когато казваме Апостол на свободата, знаем ли какво точно казваме? Защото Апостол означава „пратеник“. Свободата ни е изпратила пратеник. Значи – свободата е някъде другаде...